

ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ
ԵՐԳԵՅՈՂՈՒԹԻՒՆՀԱՄԱԿԱՐԳԻ
ԵՒ
ՆԵՐԿԱՅ ՎԻՃԱԿԻ

ՄԱՍՆ Բ

15.- Մեք օրէքը նախապէս հիմնական
 փոփոխութիւններէն մէկն է: Ի դարու սկիզբին,
 լրեւմտեան ձեւով կազմուած երգչա-
 խումբերն ու երգեհոնը վերջնականապէս
 մուտք գործեցին եկեղեցիէն ներս, Կ.
 Պոլսոյ մէջ: Հակառակ սակաւթիւ ան-
 ձերու ձեռնպահութեան, արեւմտեան
 մշակոյթով տոգորուած Կ. Պոլսոյ մտա-
 ւորականութիւնը խանդավառութեամբ
 ընդունեց այս նորութիւնը: Սակայն
 կ'անգիտակցուէր հիմնական փոփոխու-
 թիւնը. այն սոսկ ձեւի փոփոխութիւն
 մը չէր, այլ՝ համակարգի: Նոր համա-
 կարգը բոլորովին անյարիր էր հայկական
 շաշմային համակարգին, երկու պատճա-
 ռաւ. ա. արդի բազմաձայնութիւնը
 կ'արտայայտուէր ձայները միաժամանակ
 արտադրելով, իսկ միաձայն երաժշտու-
 թիւնը՝ ձայներու յաջորդականու-
 թեամբ. բ. անհրաժեշտ էր գործածել
 ձայնաչարի հաւասարացուած կազմու-
 թիւնը, որով կը ջնջուէր ձայնամիջոց-
 ներու բազմազանութիւնը, ութնեակը
 բաժնուելով տասներկու հաւասար մա-
 սերու: Հետեւաբար հայկական շաշմէքը
 նոր համակարգին մէջ վերածուեցան
 կեղծ շաշմէք, եւ համեմատութիւն-

ները այլեւս ոչ բնական էին, ոչ ալ պարզ
 (հաւասարացուած կազմութիւնը հիմ-
 նուած ըլլալով 2 թուի խորանարդ ար-
 մատին վրայ):

Եթէ նկատի առնուի ծիսակատարու-
 թեան մէջ հիմնական փոփոխութիւնը,
 ակնյայտ կը դառնայ, որ հայկա-
 կան եկեղեցական երգերը կը գործեն
 տարբեր ազդեցութիւն մը՝ երբ կը մեկ-
 նաբանուին վերոյիշեալ արեւմտեան յը-
 ղացքին ներքէ: Եւսպէսով, երկու ներ-
 հակ երաժշտական ըմբռնումներու հա-
 մակեցութիւնը կը շարունակէ դարձ մը
 ի վեր, ի վնաս աւանդական երաժշտու-
 թեան: Յաջորդ գլուխներուն մէջ պիտի
 քննեմ ներկայ բարդ վիճակի հետեւանք-
 ները:

16.- Ներկայ վիճակէ: Եկեղեցական
 երաժշտութեան նախորդ գլուխներուն
 մէջ բացատրուած իւրայատկութիւննե-
 րէն շատերուն կարելի չէ անդրադառնալ՝
 ներկայ գտնուելով ժամերգութիւննե-
 րուն կամ Պատարագին: Հայկական ծի-
 սակատարութիւնը կը գտնուի տագնա-
 պի մը մէջ: Եւս պատճառաւ, լրջօրէն
 վտանգի ենթարկուած է եկեղեցական

երաժշտութեան աւանդութիւնը: Նման հաստատում մը կրնայ ցնցիչ թուիլ, քանի որ աշխարհի ամէն կողմ, Հայոց եկեղեցիներուն մեծամասնութիւնը ունի եռանդուն երգչախումբեր, որոնք կ'ապահովեն Պատարագի երգեցողութիւնը, եւ անոնցմէ շատերը, իրօք, բարձրորակ են: Սակայն, այս անսովոր ահազանգը կը հաստատուի ապացոյցներով, որոնք պիտի նշեմ յաջորդաբար:

Ներկայիս, Հայոց եկեղեցիներու մեծամասնութեան մէջ (ի բաց առեալ Սերժապետի Լիւրեւելքը, բայց ոչ Հայաստանը) կը կատարուի միայն Պատարագը: Յանցառաբար կը կատարուին ժամերգութիւնները. միւս կողմանէ, այլեւս զարմանալի չէ լսել, օրինակ, Խաւարման ժամերգութիւնը բազմաձայն կարգադրութեամբ, որ կը խափանէ անոր Յայնի կառոյցը: Գոյութիւն ունին նաեւ յաճախակի դարձած անտեղի կրճատումներ կամ սղման բանաձեւեր, որոնք ժամերգութիւնը կը վերածեն շատոնց մոռցուած ծէսի մը անգիտակցաբար կրկնուող մատուցման:

Դիտու է որ այս ժամերգութիւնները խրթին են եւ անոնց ճշգրիտ կատարման համար հարկաւոր է որոշ թիւով ձեռնադրուած դպիրներու եւ սարկաւադներու մասնակցութիւնը: Շատ մը տեղեր այլեւս դժուար է գտնալ ու կանոնաւոր ձեւով համախմբել անձեր, որոնք ունին հայկական եկեղեցական երաժշտութեան նուազագոյն ծանօթութիւն մը: Եւս վիճակը պիտի բարելաւուէր, եթէ կղերականները, ի մասնաւորի երիտասարդները, անդրադառնային ժամերգութիւնները պահպանելու կարեւորութեան եւ հասարակաց աղօթքի ընթացքին աւանդական երաժշտութեան գործածած նպաստաւոր ազդեցութեանց:

Ժամերգութիւնները ունին ճարտարահիւս կառոյց, բայց անոնք նուազ

հանդիսաւոր են քան Պատարագը: Քանի որ պատարագ չի մատուցուիր ժամերգութիւններու ընթացքին, անոնք առանց այդ խորհրդաւոր արարքին, կը վերածուին մտերմիկ աղօթքի պահէրու: Ժամերգութիւններու բացակայութեամբ հաւատացեալները կը կորսնցնեն նման հաւաքական փորձառութեան մը առիթը, որ միաժամանակ Պատարագին պատրաստուելու լաւագոյն ընթացքն է: Նոյնիսկ եթէ քիչեր ներկայ կը գտնուին ժամերգութիւններուն, եւ նոյնիսկ եթէ անոնք միշտ չեն կատարուիր ճշգրիտօրէն, առաջնակարգ կարեւորութիւն ունի այդ պահէրը մատչելի պահելը: Պատրողական պիտի ըլլար անշուշտ, կարծել թէ հայկական եկեղեցական երաժշտութեան խնդիրները իրենց լուծումը կը գտնան ժամերգութիւններ կատարելով: Երաժշտական վիճակը ունի բազմաթիւ խրթին երեսակներ, եւ կարելի չէ, յամենայն դէպս, զայն անջատել Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, եւ ընդհանրապէս Հայոց վերաբերող խնդիրներէն: Ընթերցողը կրնայ դիւրութեամբ զուգադրել՝ մշակութային, եւ ներկայ բաժնին մէջ արծարծուած երաժշտական խնդիրները:

17.- Նախապաշարմանէն հայեալ են եկեղեցական երաժշտութեան մասին: “Նոգեպարարտ”, բայց նաեւ “ձեւափոխուած” եւ “աղաւաղուած”. ասոնք են այն կաղապարուած որակումները, որոնց կը հանդիպինք ընդհանրապէս: Սակայն որպէս բանավէճի հիմնական նիւթ մնացած է օսմանեան դասական երաժշտութեան ընթացքեալ ազդեցութիւնը: Եւսպիսի գաղափարներ ընդհանրապէս կ'առաջարկուին Հայ մտաւորականներու կողմէ, եւ ոչ երաժշտագէտներու: Կ'արժէ նկատի ունենալ այս հաստատումներուն ակունքը. հայկական եկեղե-

ցական երաժշտութեան մէջ օտար ազդեցութիւններու գոյութիւնը անուրանալի է. սակայն գրեթէ անկարելի է նաեւ գտնալ կրթութեան մէջ, որու ծաշակը ենթարկուած չըլլայ ուժգին Արեւմտեան ազդեցութեան: Այս կարելի է ստուգել, բազմաթիւ օրինակներով հայկական երաժշտութեան մէջ օրինակներ եւ «ալթեր-բա» երգեցողութեան ձեւերուն հանդէպ ցոյց տրուած վերաբերմունքը: Յաջորդ քանի մը կէտերը կրնան նպաստել յստակացնելու՝ ազդեցութիւններու հարցը:

— Գոյութիւն չունի երաժշտութիւն մը, որ ենթարկուած չըլլայ օտար ազդեցութիւններու: Հարցը այն է, որ պէտք է հասկնալ թէ ո՞րքանով իւրացուած են անոնք: Ասոր համար պէտք է զատորոշել ճիշտ չափանիշերը, եւ որու համար անհրաժեշտ է տարբեր երաժշտութիւններու ճանաչողութիւնը՝ ձեւերու, մեկնաբանութիւններու, դպրոցներու լայն տեսանկիւնէ մը:

— Կենդանի երաժշտութիւն մը կը չի կրնար մնալ կայուն. երկար ժամանակաշրջանի մը ընթացքին, ան կ'ենթարկուի փոփոխութիւններու: Ինչպէս է այս: Այսօր եկեղեցւոյ մէջ մեր երգած երաժշտութիւնը նոյնը չէ, քան այն որ կ'երգուէր Կիլիկիոյ մէջ, որ իր կարգին բաւական տարբեր էր քանի մը դար առաջ, կամ նոյն ատեն, քանի մը հարիւր մղոն դէպի հիւսիս երգուածէն: Այստեղ դարձեալ մեր առջեւ կ'ելլէ ճշգրտորէն իւրացնելու խնդիրը:

— ()սմանեան երաժշտութիւնը դիւրաւ կ'ընդունուի որպէս չափանիշ, ոչ միայն հայկական երաժշտութեան համար՝ այլ նաեւ այն երաժշտութիւններուն, որոնք քանի մը դար տեւողութեամբ զարգացած են ()սմանեան կայսրութեան սահմաններէն ներս: Հարկ է նկատի ունենալ, որ գոյութիւն ունին՝ տակաւին չուժուած բազմաթիւ ազդե-

ցութեան հարցեր՝ բիւզանդական եկեղեցական երաժշտութեան եւ օսմանեան դասական երաժշտութեան միջեւ, ինչպէս նաեւ հարցեր, այս վերջինիս կազմաւորման եւ պատմութեան մասին: ()սմանեան դասական երաժշտութիւնը բացարձակ չափանիշ մը չէ:

— Արդեօք արեւելեան երաժշտութեան հանդէպ մեր ունեցած մերժողական կեցուածքը չի՞ բզխիր մեր ընկերային, նաեւ յատկապէս քաղաքական վիճակէն՝ Լեզնէն ի վեր: Նշենք, որ հայկական երաժշտութեան Մերձաւոր արեւելեան ծագումը ծածկելու համար բերուող պատճառաբանութիւնները մեծ մասամբ կը հիմնուին Արեւմտեան ճաշակով հրամցուած նուագահանգէսներու վրայ, որոնց կ'ընկերանան նաեւ Արեւմտեան քաղաքակրթութեան ներբողներ:

18. — «Լ.սմանեանի խնդիրը»: Արդի ընկերութիւններու հարկադրութիւնները զօրաւոր կերպով ազդած են մեր ժամանակի ըմբռնումին վրայ: Ուստի բաւական դժուար է ծօծիլ Ժ.սմանեանի Խնդիրը եւ աշխարհի Ժ.սմանեանի միջեւ, մանաւանդ որ մեր առօրեայ արարքները ոչ միայն կ'ենթարկուին «արագօրէն հոսող ժամանակին», այլ նաեւ չունին որեւէ կրօնական բնոյթ: Հետեւաբար կ'ապրին չորջաղայական եւ ուղղութեամբ ժամանակներու մշտական խառնաշփոթութեան մէջ: Հետեւեալ դէպքը, որուն կը տեղեկանանք Արեւմտեան Սփիւռքի մէկ համայնքէն, ծայրայեղ պարագայ մը ըլլալով հանդերձ նշանակալից է:

Իսլամար թուով դպիւններ, որոնք ծանօթ են երգացանկին, հաւաքուած են Աւագ Հինգշաբթի գիշերուայ արարողութեան համար, որ ծանօթ է Խաչապուրի անունով (Աւագ Ուրբաթու գիշերային եւ առաւօտեան ժամերգութիւնները): Տարին անգամ մը կատարուող այս

արարողութիւնը սիրուած է ժողովուրդին կողմէ եւ մէկն է այն “Հոգեպարարտ” ժամերգութիւններէն: Ան կը տեւէ գրեթէ Հինգ ժամ, ներառեալ մօտաւորապէս երկու ժամ տեւող Աւետարանի ընթերցումները, որոնք հիւսուած են սաղմոսերգութիւններով եւ երգերով: Ըստ տրուած տեղեկութեան, կարելի եղած է ժամերգութիւնը աւարտել մէկ ժամէն, ընթերցումներով միասին:

Նման դէպքեր արգարացնելու համար յառաջ բերուող առարկութիւնները երեւան կը հանեն *Զինուորական Ժամանակ* եւ *Մշակուիչ Ժամանակ* հասկացողութիւններուն միջեւ գոյութիւն ունեցող նոյն խառնաշփոթութիւնը, քանի որ այդ առարկութիւնները ընդհանրապէս կը հիմնուին “գործնական” պատճառներու վրայ, ինչպէս հեռաւորութիւն, ժամանակ խնայելու հակում, դպիրներու պակաս, նաեւ “ժամանակակից” խորհրդածութիւններու՝ ինչպէս ժամերգութեան աւելորդ եւ ձանձրալի երկարութիւնը, անոնց “ժամանակավրէպ” կազմը, որուն անհաղորդ կը մնայ ժողովուրդը: Երեւան կ’ելլէ նաեւ չստատովանուած իրողութիւն մը. ժամերգութիւնները դրած ենք անստոյգ վիճակի մը մէջ, անոնց նշանակութեան հանդէպ մեր ցոյց տուած անփութութեամբ:

() Իսկատարութեան ժամանակ հարկ է անջատուիլ *Մշակուիչ Ժամանակ*էն: Արդարեւ, ծէսերը կը պահանջեն *Մշակուիչ Ժամանակ*ի առկայութեամբ: Հակառակ պարագային, մեր փորձառութիւնը կը մնայ առօրեայ արարքներու մակարդակին ու ծէսը կը կորսնցնէ իր հոգեկան կեդրոնացման գագաթնային պահը ըլլալու յատկութիւնը: Այնքան յաճախ յիշուած “Հասկնալու” պահանջը իրականութեան մէջ կը յարմարի՝ *Զինուորական Ժամանակ*էն, քանի որ ոչ մէկ բան արգելք կ’ըլլայ մտային կեդրոնաց-

ման: Ասոր համար հարկաւոր է ազդու կրօնական դաստիարակչութիւն մը, որու գոյութեան պարագային, ժամերգութիւններէ մասեր յապաւելը, հոգեկան բացասական ներգործութենէն զատ, պիտի խանգարէ նաեւ միտքը:

Վերոյիշեալ նման դէպքերու մէջ անհանգստութեան զգալի վիճակ մը կը նըկատուի *Էլիմ-Էման* հանդէպ: Վստան երկվայրկեան “խնայող” յապաւում մը կը բացատրուի միայն *Մշակուիչ Ժամանակ*ի հասկացողութեամբ: Սաղմոս մը, որ պէտք է կրկնուի երեք անգամ (երրորդը աւելի բարձր աստիճանի վրայ), գործնական մտքի մը համար չունի անչուշտ որեւէ արգարացում, որ յամենայն դէպս, չի կրնար նաեւ ընդունիլ *Զինուորական Ժամանակ*ը, նախապէս տողորուած չըլլալով անոր մէջ:

Կրկնութեան արարքը կ’ազդէ ջղային դրութեան վրայ. ուստի ժողովուրդի, դպիրներու եւ կղերականներու վերաբերմունքը կախում ունի իրենց *Զինուորական Ժամանակ*ը որքանով կարենալ ընդունելէն: Անգամ մը որ ժողովուրդը, մանաւանդ երիտասարդները, կը վարժուին միայն մէկ ժամ տեւող *Խաչման* “Հոգեպարարտ” արարողութեան, այլեւս չափազանց դժուար է վերադառնալ անոր ճշգրիտ կիրառութեան: Այսպէսով ծէսը, խեղաթիւրուած, պիտի չկատարէ այլեւս իր հոգեկան եւ մարմնական ներգործութիւնը, որուն կը միտէր, բայց պիտի պատճառէ միայն զգացական գոհունակութիւն մը, որ կը յառաջանայ աւանդական տարրերու կուտակումէն: Յոյց տալու համար արդիապաշտութեան միամիտ ջանքերուն պատճառած աւերը, պիտի կեդրոնանամ քանի մը այլ մասնաւոր նիւթերու վրայ եւս:

19.- () Խաչման մասնաւորութեան արդարեւ *Զինուորական Ժամանակ*էն: Ստորագրի յատուկ կար-

գին ու հանդիսաւոր կազմին պատճառաւ, անոր երաժշտական բաղադրիչները, բացի քանի մը երգերէ, անշարժ են: Այս կը նշանակէ, թէ տարուան ընթացքին միայն Պատարագ լսող համայնք մը կ'ընտելանայ եկեղեցական երաժշտութեան երգացանկի միայն հարիւրէն տասին: Լիթուացանկի մնացեալը մաս կը կազմէ ժամերգութիւններուն, որոնց ընթացքին ազդեցութիւն կը գործեն հայկական ծիսակատարութեան, ինչպէս նաեւ անոր երաժշտական համակարգի բազմաթիւ տարրերը: Այս պատճառաւ է, որ ժամերգութիւններու չգոյութիւնը կ'առաջացնէ ցաւալի աղքատացում մը՝ կենդանի «շաւշլի» նկատմամբ:

Բոլոր մասնակցողները կը սաստկացնեն աւանդական տիպար եղանակներէն օտարացումը: 1915-էն առաջ Հայերը կ'ապրէին եկեղեցւոյ շուրջ, հոգեպէս եւ մարմնապէս: Այս աշխարհը կործանեցաւ Նիւ Երուսաղէմ, եւ քանդուեցաւ վանական ցանցը, որ աղբիւրն էր եկեղեցական կենդանի աւանդութեան: Այսօր, Հայ կղերականներու մեծամասնութիւնը, իրենց նախնական պատրաստութենէն վերջ ալլելու չեն կրնար բաւական երկար ապրիլ մեր մնացեալ վանքերուն մէջ, վանական կարգապահութիւնը իւրացնելու, կամ եկեղեցւոյ խրդին երաժշտական համակարգին պէտք եղած չափով տեղեկանալու համար: Անոնք, իրենց վարչական պարտականութիւններուն բերմամբ հազիւ թէ կը լսեն կամ կ'երգեն աւանդական տիպար եղանակները, որոնք համախմբուած են ժամերգութիւններու մէջ: Այս օտարացումը աւելի եւս կը սաստկանայ դպիրներու չգոյութեամբ:

Ժողովուրդը ուղղակի կ'ազդուի այս վիճակէն: Աւելին, ան ազդու կերպով կը սաստկացնէ օտարացումը, կրօնական պահանջներն ու աշխարհիկ կեանքը ներգաղնակելու մղումով: Արդի կեանքի

պայմաններով տարուած, ժողովուրդը կը դառնայ նուազ ուշադիր իր սեփական եկեղեցական երաժշտութեան: Անտարբերութիւնը կ'արմատանայ ժամանակով: Հայերը կը կորսնցնեն իրենց կապը՝ եկեղեցական երաժշտութեան ապրող աւանդութեան հետ. հայկական տիպար եղանակները հետզհետէ կ'անյայտանան հասարակաց յիշողութիւնէն:

20.- Լէզու է՝ «Երեւել»: Ինչպէս չեչտեցի այս գրութեան սկիզբը, կարելի չէ ծիսական երաժշտութիւնը անջատել ծիսակատարութենէն: Այստեղ արծարծուեցաւ նաեւ լեզուի եւ երաժշտութեան համագրութեան խնդիրը եւ անոր կարեւորութիւնը (յօդ. 5): Ծիսակատարութեան մէջ գրաբարի գործածութեան վերաբերեալ հարցերը լիովին կարելի է համադասել այստեղ բնարկուած նիւթերուն: Վիտի մատնանշեմ նիւթի քանի մը երեսակները, որոնք ցանցառաքար կ'արծարծուին այժմու բանավէճերուն մէջ:

Ծիսական երգերու մէջ գործածուած լեզուն յաճախ ունի բանաստեղծական դարձուածքներ, որոնք կը դժուարացնեն բնագրի անմիջապէս ընկալումը, նոյնիսկ լաւ հայերէն գիտցողներուն համար: Թէեւ գրաբարը երբեւիցէ մատչելի չէ եղած ընկերային բոլոր խաւերուն, սակայն այդ երբեք չէ արգիլած ժողովուրդի գործօն մասնակցութիւնը ծիսակատարութիւններուն: Այս կացութեան կենդանի օրինակները կը գտնուին մանաւանդ տարեց սերունդի եւ Մերձաւոր Արեւելքի համայնքներուն մէջ: Փոխանակ լեզուին անմատչելիութիւնը պատճառաբանելով ծէսերու կազմը հարցադրումի ենթարկելու, խոհեմ կեցուածք մը պիտի ըլլար նկատի առնել այս կացութեան պատճառ եղող ընկերային ազդակները, ինչպէս այն գաղափարախօսու-

թիւնը, որ յառաջ բերուած է նսեմացնելու համար լեզուի ունեցած դերը՝ մշակութային ինքնութեան եւ անհատի հոգեկան բարօրութեան միջեւ:

Յաճախ անտեսուող, սակայն կարեւոր ազդակ մըն է ծիսական լեզուի եւ երգեցողութեան ոճին սերտ յարաբերութիւնը: Գեղեցիկ ձայն մը բաւարար չէ, որպէս զի երաժշտութիւնը փոխանցէ Բանը: Այս յատկապէս կարեւոր է կրօնական երաժշտութեան մէջ: Արհամարհելով լեզուի ելեւէջութիւնները, կր խանգարուի Զինան Ժամանակը, եւ կը ջնջուին Էրէն-Էն Բարբեր ազդեցութիւնները: Այդպէսով ծիսական երաժշտութիւնը կը կորսնցնէ իր հիմնական զօրութիւնը, որ կը պարունակէ ոչ միայն Զինի հասկացողութիւնը, այլ նաեւ հոգեկան ներգործութիւնը. որովհետեւ ինչպէս ծիսական երաժշտութիւնը, ծիսական լեզուն եւս ունի ներգործութիւններ, որոնք անդին են իմացականութենէն: Գիւղացին, որ հիւանդի բարձին տակ կը դնէր Աստուծոյ, բառ մըն իսկ չէր հասկնար անկէ, բայց կը հաւատար անոր խօսքերուն զօրութեան:

21.- Համեմատութեան ինքնութիւնը: Բազմաթիւ անձեր, որոնք կ'երգեն եկեղեցւոյ մէջ, չեն գիտեր Յայնային համակարգը կամ ձայնամիջոցներու համեմատութիւնները: Հետեւաբար, անոնք չեն անդրադառնար, որ երաժշտական արտայայտութիւնը, Գայնը, կը փոխուի ըստ տարբեր ձայնամիջոցներու եւ անոնց թուային յարաբերութեանց: Հաւասարացուած կազմութեամբ համակարգով կը փոխուի ոչ միայն Գայնը՝ նիւթն ու բաղադրութիւնը եւ կը նուազին տարբերակման հնարաւորութիւնները, այլ նաեւ կը ստեղծուի ձայնային բարդութիւն մը, քանի որ հաւասարացուած կազմութեամբ համակարգի մէջ ութ-

նեակը կը բաժնուի տասներկու հաւասար մասերու եւ անոր պարունակած միակ Բանն ձայնամիջոցն է ինքը՝ ութնեակը, որ շատ քիչ կը գործածուի հայկական երաժշտութեան մէջ: Հաւասարացուած, հետեւաբար անբնական ձայնամիջոցները եկեղեցւոյ մէջ կը ստեղծեն ձայներու բախումային մթնոլորտ մը, եւ կը խափանուին ծիսական երաժշտութեան խոր ներգործութիւնները: Նոյն երեւոյթին կը հանդիպինք երբ հայկական եկեղեցական երաժշտութեան համակարգին տեղեակ չեն դպիրները: Արկու ձեւերով կարելի է արտադրել որակաւոր երաժշտութիւն, բայց զգայնութիւնը կը մղուի դէպի տարբեր մակարդակ մը՝ առաւել ձեռնտու գնահատման քան հայեցողութեան:

22.- Օգտուելով: Հայկական եկեղեցական երաժշտութիւնը ստիպուած է համակերպիլ իրարմէ բոլորովին տարբեր երկու ոճերու. Արեւմտեան օփերայի ոճին եւ “այլթուրբա” ոճին: Օփերայի ոճը, որպէս հետեւանք երաժշտութեան Արեւմտեան դասական դաստիարակչութեան, յաճախ կը կատարուի լայն, մեծածաւալ ձայնով մը, որ կը գերազանցէ հայկական եկեղեցիներու ձայնային կազմութիւնը: Այս ոճով կը թրթռացուին գրեթէ բոլոր երկար ձայները, ինչ որ կը հակասէ հայկական երաժշտութեան Յայնային համակարգի պահանջներուն: Գարձեալ, թրթռացումը կը կատարուի կիսաձայնի մը տարածութեամբ եւ չի թողուր որ ձայները իւրացուին խաղաղօրէն ու թողովուրդը կը մղէ սոսկ “ունկնդիր” դառնալու, գնահատելու համար ձայներու գեղեցկութիւնը: “Այլթուրբա” ոճը կու տայ նոյն հետեւանքը, նոյնիսկ եթէ ձայնի արտադրութիւնը տարբեր է քան օփերայի ձեւին մէջ: Չայնի ոնգային արտադրութիւնը կը

ձեւափոխէ Հայերէն լեզուի ձայնաւորներուն մեծամասնութիւնը, դիւրացնելով սակայն զարգարանքներն ու սահօնները: Այս ոճով եւս, երկար ձայներու մեծամասնութիւնը կը թրթռացուի, թէեւ մնալով Յայնայն պահանջներու սահմաններուն մէջ: Չարգարանքներու, մանաւանդ ընդհանրապէս չափազանց կիրարկուիլը կը գործէ խանգարիչ ազդեցութիւն մը: Աւելին, այն երգիչները, որոնք գիտեն օսմանեան Յայնայն Համակարգը, լիովին կը գործադրեն իրենց յանկարծաբանութեան ընդունակութիւնը, որմէ կը ծնի երբեմն գեղեցիկ, բայց աւելորդ ձգձգուած եղանակներ: Երկու ոճերն ալ անյարմար են Հայերէն երգելու Համար: Անոնք կրնան ընծայել Հաճելի, լաւ երգուած եղանակներ, սակայն կը կորսուի Բանի զօրութիւնը:

Վերջին տասնամեակներուն ընթացքին յայտնուեցաւ ուրիշ խնդիր մը՝ ոճի բացարձակ չգոյութիւնը, որ ուշադրութենէ կը վրիպի՝ երիտասարդ ձայներու գեղեցկութեան պատճառաւ: Կան նաեւ բազմաթիւ զգայուն երգիչներ, որոնք ձեռնհասութեամբ կը գործածեն լեզուի էլեւէջները, բայց չունին որեւէ երաժշտական պատրաստութիւն, ինչ որ դժբախտ մխիւրմ մըն է կարողութիւններու:

23.- Երգչուհի Գրգորիան: Հակառակ ընդհանրացած կարծիքին, երգչուհին եկեղեցւոյ մէջ գործածուիլը բացասական ազդեցութիւն ունի մարդկային ջղային դրութեան վրայ: Բազմաթիւ այլ արդի նորաձեւութիւններունման, այդ ազդեցութիւնը չի զգացուիր անմիջապէս, բայց կը գործէ մարդու ոգիին վրայ ժամանակի ընթացքին: Այս բացասական ազդեցութեան ակունքը հեռու է վերացական ըլլալէ եւ կրնայ Հաստատօրէն բացատրուիլ՝ Հաւասար

րացուած կազմուածքով եւ անշարժ ձայներով նուագարաններու արտադրած վերին մասնիկներով: Թրթռացումներու միջեւ չնչին տարբերութիւն մը բարձրութեաններուն մէջ յառաջ կը բերէ կիսաձայնի ծաւալով տարբերութիւն մը եւ վերին մասնիկները կը դառնան աններդաշնակ: Այս թրթռացումները, նոյնիսկ եթէ չեն ընկալուիր անմիջապէս, ինչպէս կ'ընկալուի եղանակը, ներկայ են մթնոլորտին մէջ. Հետեւաբար ազդու մարդու ջղային դրութեան վրայ: Յիշեցնենք, որ Կոմիտաս Վարդապետ իր բազմաձայն Պատարագին Համար չէ գրած երգչուհիի բաժին մը, սակայն գրած է դաշնաւորութեան այն տեսակ երգերու Համար, որոնք չեն երգուիր ծիսակատարութիւններու ժամանակ:

Երգչուհիի Հայկական եկեղեցական երաժշտութեան բնոյթը ձեւափոխելուն մասին կարելի է բերել այլ Հաստատօրէնակ մը, որ կը վերաբերի Յայնայն երաժշտութեան մէջ ձայնապահութեան կարեւորութեան: Ինչպէս նշուեցաւ աւելի առաջ (Եօթ. 14), ձայնապահութիւնը կը Հաստատէ Յայնի հիմքը եւ կը բնորոշէ մթնոլորտի մէջ արտադրուած իւրաքանչիւր ձայնի իմաստը: Հայկական Յայնութեան մէջ յաճախ երկրորդ կարեւորագոյն աստիճանը հիմնականէն սկսեալ չորրորդն է եւ եղանակը կ'ուղղուի դէպի այդ: Ձայնապահութիւնը, միշտ ներկայ ըլլալով, այդ աստիճանի Հետ կը կազմէ բառեակի ներդաշնակութիւն, որ սովորական գործածութիւն ունի Հայկական եկեղեցական երաժշտութեան մէջ: Սակայն երբ երգչուհի կը նուագուի, այս իւրայատկութիւնը կ'անհետանայ: Երգչուհիի նուագողը, որ առ Հասարակ Երեւմտեան երաժշտութեան կրթութիւն ստացած է՝ անխմաստ կը գրտնայ ձայնապահութեան Համար իր մատները պահել նոյն ստեղծի վրայ. Բ. գիտէ

որ եղանակի մը գեղեցկութիւնը կախում ունի զայն երկրորդող դաշնաւորումէն. Գ. գիտէ ինչպէս զարդարել եղանակ մը: Ուստի երգեհոն նուագողը պիտի կիրարկէ Արեւմտեան դաշնաւորումը, որուն մէջ չարունակ կը լսենք երեւակներու վրայ կերտուած դաշնաւորում մը, բայց երբեք՝ ձայնապահութեան դաշնաւորումը: Որպէս հետեւանք, եղանակը կը կորսնցնէ իր հիմքը, Զայնային կառուցը կ'այլափոխուի, գրեթէ կ'անյայտանայ: Չայնային ներգործութեան բնայատկութիւնները աւելի եւս կը նուազին հաւասարացուած կազմութեան անբնական ձայնամիջոցներով: Երբ կը զրկուի իր բնածին ներգործութենէն, որուն համար ստեղծուած էր ան:

Եկեղեցական երգ մը պէտք չէ չփոխել նուագահանգէսներու ժամանակ կատարուելիք երգի մը հետ, որուն դերը տարբեր է. ոչ ալ հայկական եկեղեցական երաժշտութիւնը պէտք է բաղդատել այլ եկեղեցական երաժշտութիւններու հետ՝ արդարացնելու համար Արեւմտեան բազմաձայնութեան գործածութիւնը: Աւանդութիւնները ունին Գրեգորեան-Եփեսոսեան եւ անոնց իւրաքանչիւրը՝ Գրեգորեան-Եփեսոսեան մը, որ պէտք է յարգուի, բացի անկէ գիտակցաբար հրաժարելու պարագային: Արեւմտեան երաժշտութիւնը ազդեցութիւն գործած է նաեւ ուրիշ Արեւելեան եւ Ուղղափառ եկեղեցիներու երաժշտութիւններուն վրայ: Սակայն եկեղեցական երաժշտութեան միաձայն, աւանդական գործադրութիւնը այժմ կը ծաղկի Յունաց Ուղղափառ եկեղեցւոյ մէջ, եւ վերջին տարիներուն սկսած է վայելել շատ աւելի մեծ ժողովրդականութիւն: Ներկայիս նման չարժում մը կը նկատուի նաեւ Ռուս Ուղղափառ եկեղեցւոյ մէջ: Երկու չարժումներն ալ առաջնորդուած են բնածին երաժշտական աւանդութիւններու դերին ըմբռնմամբ:

24.- ԱճԻՊՈՒՄ: Այժմեայ բազմաթիւ խնդիրներուն խորքը կը գտնանք երաժշտական դաստիարակչութեան խստապահանջ համակարգի մը չգոյութիւնը: Համակարգ մը, որ պիտի համախմբէր դպիրներ, սարկաւագներ եւ երիտասարդ կղերականներ: Ոճի վերաբերեալ խնդիրներն ալ սերտօրէն կապուած են դաստիարակչութեան. երբ հայկական եկեղեցական երաժշտութեան իւրայատուկ երգեցողութեան ոճ մը չ'աւանդուի, երիտասարդ երգիչը անխուսափելիօրէն կը դիմէ իրեն ամենածանօթ ոճին: Այդ պատճառաւ է որ հայկական երգեցողութիւնը յաճախ կը կատարուի օփերայի կամ "պլաթուք" ոճով: Այս վերջինը, որ ծնած է Զայնային համակարգէ մը, դիւրաւ կը վերածուի չափանիշի՝ հայկական երգերը իբր թէ "աւանդական" ոճով երգելու համար:

Հայկական եկեղեցական երաժշտութեան աւանդական ձեւով կառարման համար հարկաւոր է վերստին հաստատել դաստիարակչական համակարգ մը: Այդ հիմնաւորելու համար անհրաժեշտ է ունենալ էական միջոց մը, որ է հայկական եկեղեցական երաժշտութեան Զայնային տեսութիւնը: Գրաւոր տեսութիւն մը զարգացնելը անշուշտ կը կարօտի ժամանակի, որովհետեւ պարտադրուած տեսութիւն մը չի կրնար յաջողիլ. անհրաժեշտ է նաեւ հակադրել տարբեր տեսակէտներ: Սակայն ամէն բանէ առաջ, վաւեր տեսութիւն մը պէտք է համաձայն ըլլայ երաժշտութեան աւանդական, բայց ժամանակակից կատարման: Խնդիրին այս երեսակը երեւան կը բերէ երկրորդ կարեւոր կէտը, որ է աւանդակիր երաժշտապետներու ժառանգը, եւ զայն դպրաց դասերու մէջ յաւերժացնելու անհրաժեշտութիւնը:

Քանի որ երաժշտական աւանդութեան յաւերժացումը կապ ունի ծիսա-

կատարութիւններու ամբողջական պահպանութեան՝ եւ ոչ միայն Պատարագի, Հիմնական վէճը կը հակի դէպի նախորդ գլուխներուն մէջ արծարծուած հարցը՝ ժամերգութիւններու անստոյգ վիճակն ու նշանակութիւնը: Այս հարցի բնարկումը ներկայ յօդուածի սահմաններէն անդին է. այսուհանդերձ, հայկական մշակոյթին համար շատ օգտակար պիտի ըլլար անկեղծ վերլուծութիւն մը:

Հայկական եկեղեցական երաժշտութեան ապագային նկատմամբ պատասխանի կարօտ կեդրոնական հարցումներն են հետեւեալները. Կ. Արդեօք անհրաժեշտ է միանալ բրիտանացի Արեւմուտքի այժմեայ ապաստանական շարժումին, որ կը կայանայ գլխաւորաբար աւանդութիւններն ու խորհրդանշութիւնը տօգնելու եւ ծիսակատարութիւնը արժէքազրկելու մէջ. Բ. Խոհեմութիւնն է ստիպել այլակերպութիւնը ժառանգական զգայնութիւններուն, որոնք փոփոխութիւններու ենթարկուած ըլլալով հանդերձ կը գործեն տակաւին Հայոց ենթագիտակցութեան մէջ:

Այս համառօտ բնութեան ընդմէջէն կը յայտնուի, որ ծիսական աւանդական երաժշտութեան մարզին մէջ, ըստ երեւոյթին դրական նախաձեռնութիւն մը, կամ երբեմն անոր բացակայութիւնը, բայց նաեւ արդիապաշտութեան ջանքերը կրնան ունենալ անվերաջնջի հետեւանքներ: Հարց մը երաժշտական աւանդութիւններ, որոնք մաս կը կազմեն մեր կենդանի մշակոյթին, կը դառնան հնամաշ, որովհետեւ լուրջայն կերպով վրձնուած է, թէ անոնք ժամանակավրէպ են: Աւանդութիւններու հետ մեր յարաբերութիւնը բնականօրէն կը փոխուի սերունդէ սերունդ: Այս անխուսափելի փոփոխութիւնը կը վերածուի դրական եղափոխութեան, երբ աւանդութիւնները կ'ընդունուին որպէս մասն այն

մշակոյթին, որով կը հաստատենք մեր ինքնութիւնը: Այդպէսով, անոնք մեզմէ յարմարեցումով կը նորոգուին՝ ձեւով եւ պարունակութեամբ, եւ մենք անոնց անյեղ էութեան հետ կը մնանք տեւական հաղորդակցութեան մէջ: Այս յարակայութիւնը մեծապէս կը նպաստէ մեր հոգեկան բարօրութեան. այս տեսակետէն երաժշտական աւանդութիւնները կը կատարեն առաջնակարգ դեր: Կը սիրենք յուսալ, թէ պիտի յարատեւէ Հայէակն Համադրական Տարաբաշխութիւնը, յաւերժացնելով երաժշտական աւանդութիւններ, որոնց միշտ յարած են Հայերը, իրենց Պատմութեան թէ՛ լաւագոյն, թէ՛ յոռեգոյն պահերուն:

Արամ Վերովբեան

Երաժշտապետ

Փարիզի Սուրբ Յովհաննէս Սկրտիչ

Սայր եկեղեցւոյ